

بررسی فقهی حقوقی نقش حاکم

در وقف عام

اشرف نایب‌زاده

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی - تهران

www.ketab.ir

سرشناسه	: نایب‌زاده، اشرف، ۱۳۵۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: بررسی فقهی حقوقی نقش حاکم در وقف عام / مولف اشرف نایب‌زاده.
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۱۸۳ ص.
شابک	: 978-600-114-512-4
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۷۹ - ۱۸۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: وقف (فقه)
موضوع	: وقف -- ایران
موضوع	: ولایت فقیه
رده بندی کتب	: ۱۳۹۴ ب۴ ن۲ / ۱۹۳ / ۲ BP
رده بندی یوبی	: ۲۹۷ / ۳۷۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۰۶۳۴۴۸

انتشارات خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب فقهی، حقوقی و علوم سیاسی

تهران - خیابان انقلاب - خیابان فرزادین، خیابان لبافی‌نژاد،

نرسیده به خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۴، واحد ۲

تلفن: ۵ - ۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵ - ۴۹۰۰۸۴

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: WWW.Khorsandypub.com

بررسی فقهی حقوقی نقش حاکم در وقف عام

اشرف نایب‌زاده

چاپ اول - ۱۳۹۴

تیراژ: ۵۰۰ جلد

قیمت: ۱۳۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-114-512-4

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۵۱۲-۴

۱۳	.....	مقدمه
۱۵	.....	فصل اول - کلیات
۱۷	.....	۱-۱- هدف تحقیق
۱۸	.....	۲-۱- پیشینه تحقیق
۱۸	.....	۳-۱- روش تحقیق
۱۹	.....	۴-۱- تقسیم مطالب
۲۱	.....	فصل دوم- مقصود حاکم
۲۳	.....	گفتار اول: معنی لغوی و اصطلاحی حاکم
۲۳	.....	۱-۱-۲- معنی لغوی حاکم
۲۴	.....	۲-۱-۲- کاربرد واژه حاکم به معنی قاضی
۲۵	.....	۳-۱-۲- کاربرد حاکم به معنی والی (زمامدار)
۲۶	.....	۴-۱-۲- معنی اصطلاحی حاکم
۲۶	.....	اولاً: روایات
۲۷	.....	ثانیاً: کلمات فقها در معنی حاکم
۲۹	.....	۵-۱-۲- تفویض اختیار حاکم
۳۰	.....	گفتار دوم: شرایط حاکم در فقه و حقوق
۳۰	.....	۱-۲-۲- شرایط حاکم در فقه
۳۱	.....	الف- بلوغ و عقل
۳۱	.....	ب- ایمان
۳۱	.....	ج- حلال زاده بودن
۳۲	.....	د- مرد بودن حاکم
۳۳	.....	ه- عادل بودن:
۳۴	.....	و- مجتهد بودن:
۳۵	.....	فرع: کفایت تجزی
۳۶	.....	۲-۲-۲- شرایط حاکم در حقوق

- ۳۶ ..... (اصل یکصد و نهم) شرایط و صفات رهبر
- ۳۶ ..... الف) پیش صحیح سیاسی و اجتماعی
- ۳۷ ..... ب) مدیریت و تدبیر
- ۳۸ ..... ج) قدرت و شجاعت
- ۳۹ ..... گفتار سوم: تاریخچه ولایت حاکم (ولایت فقیه)
- ۳۹ ..... ۱-۳-۲- عصر حضور
- ۴۰ ..... ۲-۳-۲- از ابتدای غیبت تا پایان حیات شیخ طوسی (۴۶۰ هـ.ق)
- ۴۱ ..... ۳-۳-۲- پس از شیخ طوسی تا ابن ادریس حلی (۵۹۸ هـ.ق)
- ۴۱ ..... ۴-۳-۲- از ابن ادریس تا محقق ثانی (۹۴۰ هـ.ق)
- ۴۲ ..... ۵-۳-۲- از محقق ثانی تا محقق نراقی (۱۲۴۵ هـ.ق)
- ۴۳ ..... ۶-۳-۲- از محقق زعفرانی تا امام خمینی (۱۴۱۱ هـ.ق)
- ۴۴ ..... ۶-۳-۲- عصر امام خمینی ره (۱۴۱۱ هـ.ق)
- ۴۵ ..... الف) تعابیر شیخ مفید از رسم سلامی
- ۴۶ ..... ب) تعابیر علامه حلی از حاکم سلام
- ۴۶ ..... ج) تعابیر شهید ثانی از حاکم اسلامی
- ۵۱ ..... گفتار چهارم: ادله اثبات ولایت حاکم
- ۵۱ ..... ۱-۴-۲- دلیل اول
- ۵۳ ..... ۲-۴-۲- دلیل دوم
- ۵۴ ..... ۳-۴-۲- دلیل سوم
- ۵۵ ..... گفتار پنجم: وظایف حاکم در حکومت اسلامی
- ۵۶ ..... ۱-۵-۲- وظایف فقهی حاکم
- ۵۷ ..... ۲-۵-۲- وظایف قانونی حاکم (رهبر)
- ۵۹ ..... فصل سوم- وقف
- ۶۱ ..... گفتار اول: معنی لغوی و اصطلاحی وقف
- ۶۱ ..... ۱-۱-۳- وقف در لغت
- ۶۱ ..... ۲-۱-۳- وقف در اصطلاح فقهاء
- ۶۲ ..... ۳-۱-۳- وقف در اصطلاح حقوق
- ۶۲ ..... گفتار دوم: در شرایط وقف
- ۶۲ ..... ۱-۲-۳- صیغه وقف

- ۶۵..... ۲-۲-۳- قطعی و منجز بودن وقف
- ۶۷..... ۳-۲-۳- دائمی بودن وقف
- ۶۸..... ۴-۲-۳- استخراج واقف از وقف
- ۶۸..... ۵-۲-۳- قبض موقوفه
- ۷۶..... گفتار سوم: در شرایط واقف (وقف کنندة)
- ۷۸..... ۱-۳-۳- بلوغ
- ۷۹..... ۲-۳-۳- عقل
- ۷۹..... ۳-۳-۳- رشد و مجبور نبودن
- ۸۰..... الف) سن
- ۸۰..... ب) معسر
- ۸۰..... ج) ورشکسته
- ۸۰..... د) مریض متصل به موت بود
- ۸۱..... ۴-۳-۳- قصد و اختیار
- ۸۲..... ۵-۳-۳- مالک بودن واقف (وقف قضوی)
- ۸۳..... ۶-۳-۳- مسلمان بودن
- ۸۴..... گفتار چهارم: شرایط مال موقوف
- ۸۴..... ۱-۴-۳- قابلیت انتفاع عین
- ۸۵..... ۲-۴-۳- معلوم بودن عین
- ۸۶..... ۳-۴-۳- قابل قبض بودن عین
- ۸۷..... ۴-۴-۳- مالکیت واقف نسبت به عین موقوف
- ۸۸..... ۵-۴-۳- قابل تملک بودن عین
- ۸۸..... گفتار پنجم: شرایط موقوف علیه
- ۸۸..... ۱-۵-۳- تقسیم وقف نسبت به موقوف علیه (خاص و عام)
- ۸۹..... ۲-۵-۳- وجود موقوف علیه
- ۹۰..... فرع- وقف بر معلوم به تبع موجود
- ۹۱..... ۳-۵-۳- تعیین موقوف علیه
- ۹۲..... فرع ۱- وقف بدون ذکر مصرف
- ۹۳..... فرع ۲- وقف بر موارد غیر محصور
- ۹۴..... فرع ۳- موقوفات مجهول المصروف و متعذر المصروف
- ۹۵..... ۴-۵-۳- صحت تملک موقوف علیه

- ۹۶ ..... ۳-۵-۵-وقف در صورت انقراض موقوف علیهم
- ۹۸ ..... گفتار ششم: چگونگی تقسیم در آمد
- ۹۹ ..... گفتار هفتم: احکام وقف
- ۹۹ ..... مبحث اول: نگهداری و هزینه مال موقوف
- ۹۹ ..... ۳-۷-۱-۱- لزوم نگهداری و محافظت از مال موقوف
- ۱۰۰ ..... ۳-۷-۱-۲- هزینه مال موقوف
- ۱۰۱ ..... مبحث دوم: مالکیت در وقف
- ۱۰۱ ..... ۳-۷-۲-۱- مالک موقوفه
- ۱۰۵ ..... ۳-۷-۲-۲- جاره رفف توسط موقوف علیهم
- ۱۰۸ ..... ۳-۷-۳-۳- شخصیت حقوقی وقف
- ۱۰۹ ..... ۳-۷-۲-۴- خصصه حصر قی (موقوفه) در فقه
- ۱۱۰ ..... الف) مالک شدن موقوفه
- ۱۱۱ ..... ب) ثبوت عهده برای وقف
- ۱۱۱ ..... ج) مدیون شدن وقف
- ۱۱۲ ..... د) حق شفعه برای وقف
- ۱۱۳ ..... ۳-۷-۲-۵- شخصیت حقوقی وقف در حقوق
- ۱۱۴ ..... مبحث سوم: شروط واقف
- ۱۱۴ ..... ۳-۷-۳-۱- معنای شرط
- ۱۱۴ ..... ۳-۷-۳-۲- اهمیت شروط واقف
- ۱۱۶ ..... ۳-۷-۳-۳- شرایط صحت شروط واقف
- ۱۱۶ ..... الف) در ضمن عقد
- ۱۱۶ ..... ب) شرط مخالف مقتضای وقف
- ۱۱۷ ..... ج) شرط مجهولی که موجب جهل شود
- ۱۱۷ ..... د) شرط مخالف کتاب و سنت نباشد
- ۱۱۷ ..... مبحث چهارم: بعضی از مصادیق شروط واقف
- ۱۱۷ ..... ۳-۷-۳-۱- شرط برگشت مال موقوفه در صورت نیاز به واقف
- ۱۱۹ ..... ۳-۷-۳-۲- شرط خیار
- ۱۱۹ ..... ۳-۷-۳-۳- شرط اخراج موقوف علیه
- ۱۲۰ ..... ۳-۷-۳-۴- شرط ادخال
- ۱۲۲ ..... ۳-۷-۳-۵- شرط فاسد

- گفتار هشتم: تولیت و نظارت در وقف..... ۱۲۳
- ۱-۱-۸-۳- متولی منصوص ۱۲۴
- ۲-۱-۸-۳- قبول و استمرار قبول برای متولی ۱۲۶
- ۳-۱-۸-۳- تعدد متولی، اجتماع و استقلال آنان ۱۲۷
- الف) حالت استقلال ۱۲۸
- ب) حالت اجتماع یا انضمام ۱۲۸
- ج) حالت اطلاق ۱۳۰
- د) حالت ترتیب ۱۳۱
- ۳-۱-۸-۴- تولیت و نظارت در صورت عدم تعیین ۱۳۲
- گفتار نهم: شرایط متولی ۱۳۷
- گفتار دهم- نظارت بر متولی (شرعی) ۱۳۹
- گفتار یازدهم- حق التولیه در حق نظارت ۱۴۱
- گفتار دوازدهم- عزل متولی و اسباب این ۱۴۳
- فصل چهارم- پایان وقف** ۱۴۷
- ۱-۴- تقسیم مطالب ۱۴۹
- گفتار اول: انتهای هدف و موضوع وقف ۱۴۹
- بخش اول: تأثیر عوامل درونی در پایان وقف ۱۵۰
- بخش دوم: تأثیر عوامل بیرونی در پایان وقف ۱۵۱
- ۱-۴-۱-۲- تلف عین موقوفه ۱۵۲
- ۱-۴-۲-۲- اتلاف عین موقوفه ۱۵۲
- ۱-۴-۳-۱-۴- انقراض موقوف علیهم ۱۵۵
- گفتار دوم: بیع وقف ۱۵۷
- مطلب اول: جواز و عدم جواز بیع وقف ۱۵۷
- ۱-۴-۲-۱-۱- ادله عدم جواز بیع وقف ۱۵۷
- ۱-۴-۲-۱-۲- ادله جواز بیع وقف ۱۵۸
- ۱-۴-۲-۱-۳- بیع و استبدال در اقسام وقف ۱۶۰
- الف) بیع و تصرف در مسجد ۱۶۱
- ب) اموال مساجد ۱۶۲
- مطلب دوم: اسباب بیع وقف ۱۶۵

۱۶۵	۴-۲-۱- موارد امکان فروش.....
۱۶۶	الف) خرابی موقوفه.....
۱۶۷	ب) بیع خرابی موقوفه.....
۱۶۷	ج) خراب شدن بعضی از موقوفه.....
۱۶۸	د) وجود اختلاف در میان موقوف علیهم.....
۱۶۹	۴-۲-۲- سرنوشت عرصه در موارد جواز بیع.....
۱۷۰	۴-۲-۳- موارد اختلافی بیع وقف.....
۱۷۰	هـ- خرابی وقف ان گونه که استفاده از ان قابل توجه نباشد.....
۱۷۰	و- کم شدن منفعت وقف بر اثر خرابی.....
۱۷۰	ز- بیع وقف برای موقوف علیهم.....
۱۷۱	ح- نیاز شاید موقوف علیهم.....
۱۷۱	ط- بیع وقف در صورت اشتراط واقف.....
۱۷۱	ی- خروج وقف از عرصه مرید المر واقف.....
۱۷۲	۴-۲-۴- مقررات راجع به بررسی، انتقال و ثمن وقف.....
۱۷۵	ضمیمه.....
۱۷۷	نتیجه گیری و پیشنهاد.....
۱۷۹	فهرست منابع.....
۱۷۹	الف- منابع فارسی.....
۱۸۰	ب- منابع عربی.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيد المرسلين وآله الطيبين
الطاهرين واللعن الدائم الى اعدائهم اجمعين من الان الى قيام يوم الدين

مقدمه

دلایل عقلی و نفسی گواه است، که جامعه بشری به حکومتی نیاز دارد که آموزش را راه برده و کیانش را حفظ کند. عدالت را در آن حاکم کرده و راهها را ایمن و همگان را در برابر قانون یکسان سازد. مهمترین مسائل زندگی اجتماعی ضرورت وجود حکومت است که اجرای بسیاری از احکام اسلام به آن وابسته است. لذا من بینم که حضرت رسول ﷺ پس از هجرت به مدینه حکومت تشکیل دادند سپس خداوند دین خود را با ولایت امیرالمومنین و فرزندان پاکش کامل نمود و بر ولایت بویژه ولایت امیرالمومنین علیه السلام تاکید فرموده و آن را قرین ولایت خدا و رسولش قرار داد.^۱

باز گشت ولایت فقیه عادل نیز به ولایت حضرت رسول ﷺ است. علیهم السلام است و در زمان غیبت، فقیه جامع شرایط همان وظایف و اختیاراتی را که ائمه داشتند دارد.

در حکومت مکتبی، ولی فقیه در راس همه امور است و اختیارات و صلاحیت های قوای سه گانه از او سرچشمه می گیرد فقیه جامع شرایط در همه مسائل نظارت و یا دخالت دارد و هر قدر مساله رنگ دینی داشته باشد دخالت فقیه در آن بیشتر نمودار است.

وقف از جمله مسائلی است که رنگ دینی دارد زیرا علاوه بر این که برخی از فقها قریب را در آن شرط می دانند، افراد خیر نیز بیشتر برای کسب ثواب اخروی به آن رو می آورند لذا ولی فقیه یا

۱ - انما ولیکم الله ورسوله والذین اموالهم یقیمون الصلاه و یؤتون الزکاه و هم را کعون (سوره مائده: ۵۴) یعنی: جز این نیست که ولی شما خدا و رسولش هستند و همچنین کسانی که ایمان آورده و نماز را برپا داشته و در رکوع زکات پرداخت می کنند که به قول مفسرین مقصود از الذین یقیمون... امیرالمومنین علیه السلام است.

حاکم شرع در جای جای مسائل آن نقش دارند. در اظهارنظرها به صورت فقیه و برای رفع اختلاف بصورت قاضی و در تصمیم‌گیری در مسائل مهمتر بصورت حاکم دخالت می‌کند.

بطوری که اشاره شد دخالت حاکم شرع در وقف منحصر به چهار یا پنج مورد که در قانون مدنی نام برده شده است نیست از این جهت لازم بود همه مسائل وقف مطرح و مورد بحث قرار گیرد تا موارد دخالت حاکم در طی مسائل روشن شود. لذا در این مختصر پس از معرفی حاکم مسائل وقف را بررسی نموده و به نظرات فقها که هر کدام در زمان خود حاکم شرع بوده اشاره کرده و نظر موقدانان را نیز که به پیروی از فقهاست گفته و در برخی مسائل نظر ارجح را نیز بیان کردیم.

لذا این کتاب در چهار فصل تنظیم شده است. در فصل نخست کلیات، در فصل دوم از حاکم و تاریخچه ولایت حاکم و ادله اثبات ولایت حاکم، شرایط حاکم، وظایف حاکم بحث کرده و سپس وارد مسائل وقف شده و مسائل وقف را نیز در فصل سوم پس از تعریف وقف و شرایط وقف و شرایط واقف شرایط مال، شروط و شرایط موقوف علیهم و احکام وقف و تولیت و نظارت در وقف و در فصل آخر از پایان وقف بحث شده است.

هر چند وقت زیادی را برای جمع‌آوری مصادر این کتاب صرف کرده و از کمک عزیزانی بهره‌مند شده‌ام ولی هیچ‌گاه ادعا ندارم که نوشته حاضر بی‌عیب و نقص بوده بلکه با سرمایه اندک علمی که نویسنده دارد چنین ادعائی خلاف حقیقت است، امید است خوانندگان گرامی و اساتید معظم در نواقص این کتاب تا آنجا که ممکن است به دیده اغماص بررسی کرده و ایرادها را برای تکمیل آن راهنمایی فرمایند.